

VÕ XUÂN TRANG - ĐÌNH THANH DỰ

VĂN HÓA DÂN GIAN
CỦA NGƯỜI NGUỒN
Ở VIỆT NAM

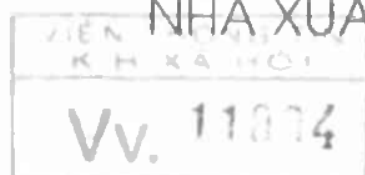
NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam

VÔ XUÂN TRANG (Chủ biên)
ĐINH THANH DỰ

VĂN HÓA DÂN GIAN CỦA NGƯỜI NGUỒN Ở VIỆT NAM

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI - 2011

Lời bạt

Cung các Quý vị độc giả kính mến

TS Võ Xuân Trang qua đời vào tháng 8 năm 2003 khi công việc tu chỉnh cho ban thảo cuốn “Người Nguồn ở Việt Nam - Bảo tồn, phát triển ngôn ngữ và văn hóa dân gian người Nguồn” (do ông vừa là chủ biên, vừa là tác giả cùng với nhà tri thức người Nguồn Đinh Thanh Dư) đang còn dang dở. Thời gian ấy cũng là lúc ông đang chuẩn bị xin quỹ Toyota Foundation tài trợ đề xuất ban công trình. Trước khi biết mình qua đời, ông đã nhờ cậy người học trò của mình ThS Lý Tung Hiếu giúp ông tiếp tục biên tập ban thảo đề sẵn sàng cho việc xuất bản. Việc biên tập đương nhiên là phải làm việc chặt chẽ với ông Đinh Thanh Dư, đồng tác giả, nhưng đang sinh sống tại thôn bản của người Nguồn ở xã Xuân Hoa, huyện Minh Hoa, tỉnh Quảng Bình.

Từ năm 2004 đến năm 2008 Lý Tung Hiếu đã biên tập một cách tận tụy và vô cùng có trách nhiệm với ban thảo “Người Nguồn ở Việt Nam” và đó cũng là dịp Lý Tung Hiếu quen biết và liên hệ chặt chẽ với ông Đinh Thanh Dư. Vào năm 2004, tôi con gái của TS Võ Xuân Trang và là người viết lời bạt này, đã thay mặt ba tôi đứng ra làm đơn xin quỹ Toyota Foundation tài trợ cho việc xuất bản công trình. Cũng năm 2004 đơn đã được duyệt và tôi được chấp nhận là người Chủ nhiệm của dự án D05-SI-007 nhưng tên công trình “Người Nguồn ở Việt Nam - Bảo tồn, phát triển ngôn ngữ và văn hóa dân gian người Nguồn” – Võ Xuân Trang (Chủ biên) và Đinh Thanh Dư đã được Toyota Foundation đề nghị đổi thành “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” cùng với những ý kiến yêu cầu hoàn thiện thêm về mặt nội dung và cấu trúc của ban thảo. Dự án D05-SI-007 đã kéo dài tới 4 năm vì Lý Tung Hiếu, người được ba tôi nhờ biên tập phải ngưng làm việc một thời gian để tập trung cho luận án tiến sĩ của mình.

Tháng 9 năm 2008 cuốn “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” đã được Nhà Xuất bản Khoa học Xã hội xuất bản. Tuy nhiên,

chúng tôi - gia đình TS Võ Xuân Trang và đồng tác giả Đinh Thanh Dư - lại thấy ấn bản của tháng 9/2008 có một lỗi sai. Đó là tên của TS Lý Tùng Hiếu lại có ở hàng tác giả. Vì sự nhầm lẫn ấy, chúng tôi đã không đồng ý cho lưu hành bản in năm 2008 và quyết định hủy bỏ ấn phẩm này. Tuy nhiên, việc hủy bỏ đó cũng chỉ chiếm có 85% ấn phẩm đã xuất bản.

Nay chúng tôi đã cho xuất bản lại cuốn “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” theo đúng tên các tác giả của nó như quý vị đang có trong tay, gồm TS Võ Xuân Trang (Chủ biên) và Đinh Thanh Dư. Để có được ấn bản “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” của ngày hôm nay và nó đến được tay bạn đọc, chúng tôi không thể không nhắc đến sự tham gia, sự đóng góp quý báu của nhiều người. Họ là những người thầy, người bạn đồng nghiệp, người công sự, người học trò của TS. Võ Xuân Trang và Đinh Thanh Dư. Trong đó chúng tôi không thể không nhắc đến công sức và tinh thần trách nhiệm của TS. Lý Tùng Hiếu trong quá trình tổ chức và biên tập lại nội dung bản thảo trong suốt thời gian năm 2004 - 2008. Trong thời gian chờ giải quyết lỗi sai của ấn bản tháng 9/2008, cuốn “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” đã được rà soát lỗi chính tả một lần nữa và được tổ chức lại theo cấu trúc ban đầu của bản thảo mà TS Võ Xuân Trang để lại cũng như theo ý kiến góp ý của Toyota Foundation.

Là Chủ nhiệm dự án D05-SI-007, tôi xin gửi lời xin lỗi đến quý Toyota Foundation vì ấn bản đầu tiên của “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” xuất bản vào tháng 9/2008 đã không đúng với hồ sơ được duyệt để tài trợ kinh phí. Chúng tôi cũng xin cáo lỗi những ai đã đọc và có trong tay bản “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” xuất bản tháng 9/2008 và xin quý vị đón nhận lại cuốn “Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam” xuất bản vào tháng 2/2011 là ấn bản đầu tiên với hai tác giả chính thức của nó là TS Võ Xuân Trang và Đinh Thanh Dư.

Xin trân trọng cảm ơn tình cảm của các Quý vị dành cho công trình này.

TP Hồ Chí Minh, ngày 20 tháng 12 năm 2010

Võ Thị Thanh Bình
Chủ nhiệm dự án D05-SI-007
do Toyota Foundation tài trợ

Thay lời giới thiệu

Hai con người TS Võ Xuân Trang quê ở Thừa Thiên (nay đã quá cố), nhà nghiên cứu văn hóa dân gian người Nguồn Đình Thanh Du ở Quảng Bình, đã có duyên và hội ngộ tại một điểm văn hóa dân gian của người Nguồn

Xin phép được thắp một nén hương để tưởng nhớ TS Võ Xuân Trang - một con người đã hoạt động không mệt mỏi vì sự nghiệp gìn giữ và phát huy vốn văn hóa các dân tộc, nhất là các dân tộc ít người ở Bình Trị Thiên. Tôi có duyên may được cùng làm việc với anh Võ Xuân Trang khi mới thành lập Viện Ngôn ngữ thuộc Viện Khoa học Xã hội Việt Nam. Anh làm việc ở Ban nghiên cứu thuật ngữ Khoa học dưới sự chỉ đạo trực tiếp của Giáo sư Viện sĩ Nguyễn Khánh Toàn và được cùng làm việc với các giáo sư như Lê Khả Kế, Lưu Văn Lãng, Nguyễn Như Ý. Anh đã tham gia biên soạn các từ điển thuật ngữ song ngữ như ngôn ngữ học, triết học, sử học, dân tộc học. Đó là công việc khởi đầu hết sức quan trọng để xây dựng các ngành Khoa học Xã hội. Cho đến năm 1975 anh xin về công tác tại Huế tham gia giảng dạy đại học và nghiên cứu tiếng địa phương Bình Trị Thiên và các dân tộc ít người. Anh đã hoàn thành và bảo vệ thành công luận án phó tiến sĩ "*Miêu tả và phân vùng ngữ âm phương ngữ Bình Trị Thiên*" (Hà Nội, 1992).

Tôi còn nhớ năm 1972 tôi cùng đoàn nghiên cứu dân tộc học vào Quảng Bình đi trên con đường số 1A bị bom đạn Mỹ bắn nát để nghiên cứu các dân tộc Bru - Vân Kiều, Mày, Rục, Sách, Arem, Mã Liềng, Cọi. Tôi đã phát hiện ra các ngôn ngữ được các nhà

dân tộc học gọi là “Chứt” là di duệ trực tiếp của ngôn ngữ Tiền Việt Mường (một ngôn ngữ Mon-Khmer cổ) Từ đó tôi với GS Hà Văn Tấn đã đưa ra một giả thuyết khoa học Nhóm cư dân Tiền Việt Mường ở vùng cao đã ồ ạt kéo xuống vùng đồng bằng quanh vịnh Hà Nội và đã công cụ với các tộc người nói tiếng Tày Thái tại đây Họ đã áp dụng mô hình kinh tế - xã hội lúa nước của người Tày Thái trong quá trình khai phá đồng bằng Sông Hồng, và một cộng đồng mới được hình thành, cư dân Việt Mường - chủ nhân của ngôn ngữ Việt Mường chung. Sau này dưới sự thống trị của người Hán, ngôn ngữ Việt Mường chia đôi thành tiếng Việt và tiếng Mường Và chúng tôi chỉ dừng lại ở những phát hiện mang tính chất hàn lâm thôi!

Còn Võ Xuân Trang, theo dấu chân diền dã của chúng tôi, anh đã đến với người Rục với một nhiệt tình cách mạng phải cứu lấy người Rục, một dân tộc đang bị suy thoái có nguy cơ bị diệt vong. Anh viết bài, quay phim công bố trên các phương tiện thông tin đại chúng, rồi anh ra Hà Nội đến tận Quốc hội để kêu cứu! Thế là một phong trào cứu giúp người Rục do TS Võ Xuân Trang khởi xướng đã được triển khai rất có hiệu quả Chính anh đã tận tay chuyển những bao gạo, những gói muối, những thùng quần áo, sách vở ..., đem nghĩa tình của bà con cả trong nước và ngoài nước đến với người Rục! Anh đã để lại một tấm gương sáng cho các nhà khoa học. Cuốn sách *Người Rục ở Việt Nam* (1998) được anh thu thập tư liệu, biên soạn rất công phu đã giúp cho người Rục tự nhận thức sâu sắc hơn về cội nguồn dân tộc, những giá trị văn hóa lâu đời và cổ vũ họ đứng lên bảo vệ nòi giống, tự cứu lấy mình, chống nguy cơ bị tiêu vong! Ngày nay người Rục đã sống định canh định cư trong những bản làng yên vui. Tiếp đó hàng loạt các công trình sưu tầm nghiên cứu về văn hóa dân gian của người Nguồn do TS Võ Xuân Trang và Cử nhân Đinh Thanh Dư biên soạn đã được nhận nhiều giải thưởng của Hội Văn nghệ Dân gian Việt Nam.

Có lẽ trong các công trình sưu tầm biên soạn thì cuốn *Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam* mà các bạn đang có trong tay là một công trình tiêu biểu, toàn diện, khá sâu sắc Bởi vì

nó là thành quả của sự kết hợp tâm huyết giữa một nhà khoa học (TS Võ Xuân Trang) với một trí thức bản địa người Nguồn (Đình Thanh Dư). Nhờ cái duyên hội ngộ này mà các tác giả đã ghi lại được những kí ức xa xưa, những tư thức được đúc kết về mọi bình diện của cuộc sống, những lời ăn tiếng nói, những cảm nhận sâu lắng của dân tộc Nguồn - một dân tộc có mối quan hệ cộng đồng và tiếp xúc lâu đời với người Mày ở một phía, và ở phía khác là với người Việt. Câu chuyện sự tích sinh ra các dân tộc của người Nguồn đã kể lại Nan hồng thủy làm cho muôn vật chết hết. Còn lại hai anh em ruột một trai một gái được Put bày cho lấy cây chuối làm bè nên thoát chết. Chỉ còn lại hai anh em nhưng họ nhất định không chịu lấy nhau. Một buổi sáng người con gái quét nhà, anh trai vớt bà trầu dính vào bắp vế cô em sinh ra một quả trứng nở ra ba con người. Người con trai đầu ở trên núi cạnh hồ dữ cho các em. Đó là người Mày. Người con trai thứ hai xuống ở chân núi làm ăn thanh người Nguồn. Người con trai út về dưới đồng bằng thành người Kinh.

Nhiều chuyện kể dân gian của người Nguồn đã nói lên sự gắn bó của họ với các tên núi tên len vùng Cơ Sa và Kim Linh (huyện Minh Hóa ngày nay), nơi sinh tụ lâu đời của người Nguồn (chiếm hơn 80% dân số toàn huyện), và mối quan hệ với các cư dân Việt Mường. Dùng huyền thoại Âu Cơ, Lạc Long Quân để giải thích sự tích núi Cơ Sa, và người Nguồn, Sách, Mày... nằm trong số 50 người con theo Mẹ lên núi, còn người Puôn (người Kinh) nằm trong 50 người con theo Cha ở đồng bằng. Tất cả các sinh hoạt văn hóa dân gian của người Nguồn đều phản ánh môi trường thung lũng vùng chân núi đá len với tập quán làm rẫy và săn bắt hai lương, tạo lập nếp sống "cơm pôi, ôc vắn, rau lang", với tín ngưỡng thờ thần và nhất là thờ Put (chú không phải thờ Phât) và lễ hội rằm tháng Ba, có chợ búa đông vui không những để cho trai gái tìm hiểu mà còn để cho người tình cũ gặp nhau, có hát sắc bua, hát đúm, hát nhà trò, ném còn... có tục làm cỗ mừng bố mẹ ngày Tết, khi sinh con ra phải để ở lán và đặt tên là thằng Cặc con Đóc. Trong tiếng Nguồn còn bảo lưu nhiều yếu tố cổ gần với tiếng Mường và tiếng địa phương Bắc khu Bốn cũ, v.v.

Tác phẩm *Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam* của hai tác giả trên (với trên 30 cộng tác viên người Nguồn), không những cung cấp cho ta một bức tranh toan cảnh về người Nguồn, lần đầu tiên được sưu tầm và biên soạn một cách công phu, làm sống lại cả một nền văn hóa phong phú, đa dạng mà dân tộc Nguồn rất quý mến và gìn giữ, mà còn đặt ra cho chúng ta nhiều gợi mở hấp dẫn, buộc người đọc phải tìm hiểu tiếp. Một vấn đề rất lý thú là các tư liệu văn hóa dân gian của người Nguồn nói lên khá rõ nét quan hệ giữa người Nguồn và người Mày, người Kinh (người Hà Ban), nhưng không hề nói tới quan hệ với người Mường? Cũng vậy, trong tư liệu văn hóa dân gian của người Mường và người Kinh, không thấy nhắc tới quan hệ với người Mày và người Nguồn. Phải chăng người Mường và người Nguồn là cùng một gốc? Các tác giả *Văn hóa dân gian của người Nguồn ở Việt Nam* cũng đã khẳng định người Nguồn là một bộ phận của cư dân Việt Mường chung được chia tách thành ba dân tộc: Mường - Nguồn - Việt. Đây cũng là một đề tài mở, có thể đón nhận nhiều cách lý giải khác nhau.

Hy vọng rằng cuốn sách sẽ mang lại cho bạn đọc những thông tin tương đối đầy đủ và chính xác về văn hóa của người Nguồn và sẽ khơi gợi ở các bạn những hướng nghiên cứu mới sâu hơn, làm phong phú thêm và làm sáng tỏ những vấn đề mà chúng ta, người Nguồn cũng như người Việt đang quan tâm. Tôi rất xúc động và cảm ơn các tác giả đã chân tình đề nghị tôi viết lời giới thiệu tác phẩm, cảm ơn Quỹ Toyota Foundation đã tài trợ kinh phí để xuất bản cuốn sách phục vụ đông đảo bạn đọc trong và ngoài nước. Xin chúc mừng các tác giả và gia đình TS. Võ Xuân Trang.

Một lần nữa, xin thắp một nén hương tưởng niệm người đã khuất!

Hà Nội, ngày 20 tháng 11 năm 2010

Người giới thiệu,

GS.TS. PHẠM ĐỨC DƯƠNG

Chủ tịch Hội Nghiên cứu Khoa học

Đông Nam Á - Việt Nam

Lời nói đầu

Người Nguồn là một tộc người thiểu số hiện đang cư trú tập trung khắp 15 xã và một thị trấn của huyện Minh Hóa, một huyện miền núi của tỉnh Quảng Bình. Ngoài ra, người Nguồn còn cư trú xen kẽ ở 3 xã thuộc huyện Tuyên Hóa, và một bộ phận cư trú ở các tỉnh phía Nam và ở Lào. Dân số người Nguồn có khoảng 40 000 người, xếp thứ 22 trong 53 dân tộc thiểu số ở Việt Nam.

Tiếng Nguồn từ lâu đã được giới nghiên cứu trong và ngoài nước thừa nhận là một trong các ngôn ngữ thuộc nhóm Việt - Mường gồm có tiếng Việt, tiếng Mường và tiếng Nguồn. Đáng tiếc là do chưa có một sự nghiên cứu đầy đủ và toàn diện về ngôn ngữ và văn hóa người Nguồn nên trong lần xác minh thành phần các dân tộc thiểu số ở Việt Nam năm 1979, người Nguồn đã được xếp vào dân tộc Kinh.

Người Nguồn là một tộc người thiểu số có ngôn ngữ riêng, có kho tàng văn nghệ, văn hóa dân gian riêng, và có địa vực cư trú riêng. Do người Nguồn chưa được công nhận là dân tộc thiểu số nên huyện Minh Hóa không có đủ điều kiện để bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc của người Nguồn. Ngoài ra, các chính sách ưu đãi của Nhà nước ta đối với dân tộc thiểu số, người Nguồn không được thụ hưởng. Đây là một thiệt thòi lớn cho người Nguồn, đặc biệt là đối với học sinh con em của người Nguồn. Chính vì vậy, năm 1998 Hội đồng Nhân dân huyện Minh Hóa khóa XV, kỳ họp thứ 8 từ ngày 6/3 đến ngày 7/3/1998 đã có Nghị quyết "đề nghị các cấp có thẩm quyền của Tỉnh và Trung ương nghiên cứu để công nhận người Nguồn ở huyện Minh Hóa là dân tộc Nguồn, để có điều kiện bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc".